

König Alexander I. war sich der Unbeständigkeit des Versailler Systems bewußt. Die wesentliche politische Gefahr für den Staat sah er in der extremen kroatischen Bewegung von Dr. Pavelić und in der Tätigkeit anderer kroatischer Emigranten. Die kommunistische Bewegung beunruhigte den König überhaupt nicht, und ihre Tätigkeit im Untergrund konnte keinesfalls entscheidend für die Einführung der Diktatur gewesen sein, wie in der Geschichtsschreibung behauptet wird, da doch die bürgerliche Gesellschaftsordnung damals von keiner Seite ernstlich bedroht war.

Dr. Novačan schlug König Alexander die Gründung einer großen gesamtstaatlichen Agrarpartei vor, eine Idee, die später, allerdings ohne Erfolg, in der Jugoslawischen Radikalen Bauerndemokratie verwirklicht werden sollte. Novačans Rat war es auch, Dr. Korošec und seine Anhänger von der Macht zu entfernen, was auch bald danach erfolgte. Nicht vom König angenommen wurden jedoch Novačans Empfehlungen, mit der Staatspolitik einen radikalen Linkskurs einzuschlagen.

Marjeta Čampa

SLOVENSKI VSAKDANJIK MED II. SVETOVNO VOJNO NA ITALIJANSKIH IN NEMŠKIH LEPAKIH

Drobni tisk (lepaki, letaki, vabila, ceniki, tiskovine in drugo) je dostikrat zanimivo dopolnilno gradivo za zgodovinarje, sociologe in etnoloге. Ta tisk iz let 1941–1945 nam dodatno ilustrira slovenski vsakdanjik pod italijansko in nemško okupacijo, pa tudi življenje v partizanskih krajih.¹ — Sporočilnost oglasne deske z lepaki oziroma letaki je bila močnejša kot je danes ob širokem krogu drugih dostopnih komunikacij. To obliko sporočanja in propagande sta uporabljala tudi nemški in italijanski okupator tako na pokrajinskem kot krajevnem nivoju. Prikazala bom tiste okupatorjeve tiske, ki se nanašajo skoraj izključno na civilno sfero življenja. Zato tukaj ni za jeto politično propagandno gradivo, kot tudi ne lepaki o streljanju talcev in drugih oblikah nasilja.² — V arhivu Inštituta za novejšo zgodovino hranimo te tiske v naslednjih skupinah: Nemški in italijanski lepaki 1941–1943–1945 (sign. št. 122–354). Letaki 1941–1945 (fasc. 3, 11, 17, 28, 30). Sorazmerno imamo več ohranjenega tovrstnega gradiva iz Gorenjske in Štajerske kot pa iz Ljubljanske pokrajine. Kljub temu pogrešamo nekatere nemške tiske, ki se verjetno niso ohranili.

ITALIJANSKI OKUPATOR

Dokaj zgodaj so Italijani objavili prepoved **prodaje živil**, blaga in obutve preko običajnega nakupa (Ljubljana, 23. 4. 1941). Istočasno so z lepaki obveščali Slovence o tečaju in menjavi dinarja v lire (Ljubljana, 16. 4. 1941 — 18. 6. 1941). — 16. julija je v Ljubljani sledila uvedba živilskih nakaznic za mast, slanino, olje in sladkor. Lepaki so sporočali vsakdanje novosti: cene živil so bile predpisane, prav tako pogoji prodaje mesa in klanje goveje živine (julij 1941), obvezna je bila oddaja krompirja (14. 10. 1941), obvezni popisi zaloga živila, graha ter leče (25. 9. 1941 in 17. 12. 1941).

Od 26. julija do 5. avgusta 1941 je potekal **popis prebivalstva** Ljubljanske pokrajine; z lepaki so skušali pomiriti Ljubljance, češ da »popis nima prav nobenega fiskalnega namena in za dobljene podatke velja najstrožja uradna tajnost. Podatki so namenjeni izključno za sestavo statističnih pregledov brez kakršnekoli druge individualne uporabe«. Najbrž ni veliko ljudi v to verjelo. 24. 1. 1942 je sledilo obvestilo o uvedbi osebnih izkaznic.

Takoj aprila 1941 je bil uveden **italijanski poletni čas**. Tozadevni lepak obenem priča o domišljavem generalu: »Mi, divizijski general, poveljnik divizije »Re« Bene-

¹ Italijanska spomenica o razmerah v Ljubljanski pokrajini z dne 3. 8. 1942: »Eden izmed partizanov je v vaški mesnici oddal list... Tisti list ni bil nič manj kot cenik z novimi cenami mesa, kot so jih določili partizani. — Na eni strani so tanki, letala, topovi, na drugi pa, 8 kilometrov od Ljubljane, cenik, ki so ga izdelali partizani...« Fašisti brez krinke. Dokumenti 1941–1942. Uredil dr. Tone Ferenc. Maribor, Obzorja 1987, str. 413. — Marjeta Čampa: Zbirka NOB tiska v arhivu IZDG v Ljubljani, Arhivi, 1981, IV, št. 1–2, str. 100–101. Ista: Nekaj vsakdanjih drobnih tiskov iz NOB v arhivu IZDG, Arhivi, 1988, XI, št. 1–2, str. 89–91. Tu so prikazani razni obrazci, ceniki, denar, lepaki z gospodarsko problematiko; popisi prebivalstva, kartotečne pole, osebni listi, osebne izkaznice, dovolilnice in prepustnice ter stenski in žepni koledarji.

² Okupatorjev tisk (1941–1945) je v strokovni literaturi le delno predstavljen: Miroslav Luštek je objavil v Kroniki (1954, str. 157–165) seznam italijanskih lepakov, ki so se nanašali na streljanje talcev od 28. 4. 1942 do 28. 6. 1943. — Vrsta lepakov o okupatorjem nasilju je bila vključena v posamezne članke in razprave. — Ostali italijanski in nemški politični ter propagandni (ilustrirani) lepaki in letaki še niso bili predstavljeni. Prav tako nimamo bibliografije italijanske in nemške neperiodike. — Objavljena pa je bibliografija italijanske in nemške periodike: Jože Bajec, Slovenski časniki in časopisi 1937–1945, Ljubljana, NUK 1972, str. 301–304.

detto Fiorenzoli, odredjamo, da se uvede na ozemlju Slovenije, zasedenem po italijanski vojski... dne 18. aprila zakoniti italijanski čas. Vse ure se morajo torej pomakniti za eno uro naprej.« (16. 4. 1941).

Jeseni 1941. in jeseni 1942. leta je Emilio Grazioli razpisal po 100 štipendij »za slovenske akademike pristojne v Ljubljansko pokrajino, arijskega porekla... V prošnji mora prosilec pod svojo odgovornostjo navesti, da ni židovskega porekla...« (5. 10. 1941 in 1. 9. 1942). Kljub vojni zvenijo ta italijanska sporočila zares nenavadno v slovenskem prostoru.

NEMŠKI OKUPATOR

14. aprila in 1. maja 1941 so Nemci z lepaki sporočali Štajercem in Gorenjcem, da morajo industrijski in obrtni obrati delati nepretrgano; istočasno pa so potekale javne zaplembe živil, živinske krme, usnja, motornih vozil in bencina. — Sledila je zamenjava dinarja za RM (marka) 23. maja. — Ohranjen je poziv za Kranj, naj se prijavi potrebna delovna sila za poljedelstvo in obrt. — Kranjčanom je bilo **prepovedano dvigovanje cen** za vse vrste blaga in storitev (trgovine, lokali, gostilne). Trgovci so morali imeti cenike na vidnem mestu (12. 5. 1941). Naslednji mesec so bili Gorenjci ponovno opozorjeni, da morajo izpolnjevati predpise o mezdah in cenah (11. 6. 1941). — Jeseni 1943, po kapitulaciji Italije so Nemci izdali nove odredbe o cenah in plačah, ki so veljale za Slovenijo in Istro (26. 9. 1943).

Nemci so si prizadevali, da bi imeli kolikor mogoče natančno **evidenco o prebivalstvu** tudi na Gorenjskem: z lepaki so opominjali ljudi, da je prijavljanje obvezno in kasneje so izdali tudi osebne izkaznice (19. 6. 1941 in 27. 3. 1942).

Že aprila 1941 so Nemci omejevali **trgovino z živili** (18. 4. 1941 Štajerska). Na Gorenjskem so bile uvedene živilske nakaznice 9. junija 1941 »za kruh in moko, meso in mesne izdelke, mast, maslo, margarino, olje, sladkor, kavni nadomestek, testenine, ješprenček in ovsene kosmiče. Promet s stročnicami, svežo zelenjavo in mlečnimi izdelki, s krompirjem, z ribami, s sadjem in marmelado je do nadaljnjega prost«. Še isto leto (19. 9.) je izšla v Kranju odredba o preskrbi s krompirjem, saj je bil v vojnem času pomembno živilo. — 14. avgusta 1942 so Radovljčani iz lepakov izvedeli, da je »...celotno ozemlje Gorenjske glede... sadja kakor tudi glede divje rastočega gozdnega jagodičevja in gob razglašeno za zaprto pridelovalno področje.« Marca 1943 so Nemci še temeljiteje iskali notranje rezerve prehrane in skušali evidentirati sadni pridelek: (na Štajerskem) »se dovrši števenje sadnih dreves« (slovenski prevod teksta je tokrat zelo slab). — V letih 1942–1943 je občasno izhajal v Radovljici gospodinjski list v obliki letaka, »Tvoja mala pomočnica«: »Lepi in prisrčni so bili vaši vrtovi z ljubkimi pisanimi cvetkami; toda, ne bi bilo za leto boljše, če bi nasadile manj rož, pa zato več zelenjave?« Sledijo tudi recepti za špinačo iz kopriv, za regratovo solato, juho iz ovsenih kosmičev itd. (februar 1942). Tu najdemo (popularne) recepte za razna preprosta peciva. Objavljena so bila tudi navodila za pripravo bezgovega soka ter vlaganje zelenjave. Celo nasveti za prehrano obolelih dojenčkov so vmes (september 1943). — Zanimiv je skupni razglas deželnega sveta in okrožnega referenta za lov v Kranju (1943) o izpolnjevanju državnega zakona o lovu iz leta 1935 in uredbe o varstvu narave. Divjad je zaščitena, saj ima v vojnem času tudi prehranjevalno in ne le rekreativno funkcijo (lov). Še posebej je poudarjena skrb za mlado divjad. — Ko so Nemci zasedli Ljubljansko pokrajino, so s posebno objavo potrdili nadaljnje racioniranje življenjskih potrebščin in tozadevne nakaznice (13. 9. 1943).

Ob svojem prihodu so Nemci začasno ustavili promet z zemljišči in **nepremičninami** (Štajerska 16. 4. 1941). Imamo le en letak, ki se nanaša na plačevanje davka za zemljišča in stavbe (Radovljiško okrožje, marec 1943). — Iz Kranja izvirata oba lepaka o stanovanjski problematiki: »najemnine se ne smejo napram stanju z dne 1. aprila 1941 spremeniti« (12. 5. 1941). Kasneje sledi nova omejitev: »oddajanje prostih stanovanj dovoljuje samo nemški politični komisar... Uporaba stanovanjskih prostorov za trgovske in pisarniške svrhe je prepovedana« (16. 6. 1941).

Rajfajznovke — **posojilnice in hranilnice** se pri nas ponovno uvajali in propagirali Nemci med okupacijo. V tednu varčevanja med 28. oktobrom in 4. novembrom 1944 so z ilustriranimi letaki poudarjali, da imajo rajfajznovke močno tradicijo na nemškem podeželju: v varčevanje so se vključile takorekoč vse generacije. Letaki so vabili slovensko prebivalstvo, naj se priključi. — Na svoj način je zanimiv letak Okrožne hranilnice v Radovljici, ki vabi Gorenjce k varčevanju: »Te prihranke ne smemo lahkomisljeno zapravljati, ampak jih moramo plodonosno naložiti za nakup najpotrebnejših stvari po končani vojni« (januar 1942). Najmanjša vloga na hranilni knjižici je bila lahko tudi samo 1 RM!

Vojni čas pozna številne **zbiralne akcije** (večkrat za potrebe nemške vojske na fronti). Imamo tudi letake o zbiranju denarnih prispevkov za t.i. Zimsko pomoč — WHW — na Gorenjskem; za civilno prebivalstvo, ki je zašlo v težave (zaradi vojne), vsaj tako se je akcija uradno deklarirala (3.–4. januar 1942, 8. februar 1942). — Zimsko pomoč pozna tudi Ljubljanska pokrajina. — Akcija za zbiranje tkanin, perila in

obleke za nemške vojake na fronti in za potrebe tekstilne industrije zgovorno ilustrira težko gospodarsko situacijo v predzadnjem letu vojne (Štajerska 7.—27. 5. 1944). — Da bi prebivalstvo še vizuelno vzpodbujali k varčevanju elektrike in premoga kot strateško pomembnih surovin, so Nemci kreirali figuro »premogovega tatu« — »Kohlenklau« in jo objavljali v časopisju. (Izdali so celo otroško igro z igralnimi kartami »Kohlenklau« 1943—1944.)³

O šolstvu in rednih kinopredstavah imamo ohranjenih le nekaj drobcev: en sam letak o vpisovanju v obrtno šolo v Kranju (12. 6. 1943); trije letaki pa vabijo Gorenjce na ogled filmskih komedij Grešna vas, Žena po meri, Škandal okrog petelina (1942).

ZAKLJUČEK

Ti teksti so obenem zapisi slovenske krajevne zgodovine iz obdobja II. svetovne vojne. — Nekaj vsebinskih poudarkov iz drobnega tiska je morda manj znanih: v Ljubljani italijanske štipendije za slovenske študente, ki niso smeli biti židovskega porekla. Na Gorenjskem nemško denarno varčevanje za potrebe po končani vojni, pa skrb za varstvo narave, lovski zakon iz leta 1935 itd. Med italijanskimi in nemškimi lepaki je razlika: Italijani raje napišejo sporočilo, ki je krajše in ne vsebuje veliko podrobnosti; obratno pa Nemci skušajo čimbolj zaobjeti problematiko z vsemi detajli. Prevodi iz nemškega jezika v slovenščino so večinoma dokaj dobri; na izrazito slab prevod sem naletela le enkrat.

Kot sem že v uvodu omenila, nekateri nemški tiski verjetno niso ohranjeni, ali vsaj ne v večih izvodih. Naš arhiv na primer nima: osebne izkaznice, hranilne knjižice Raiffeisen, živilske nakaznice (t. i. »karte«) ter nakaznice za tekstil in obutev (t. i. »pike«), cenike. Manjkajo tudi vabila na razne prireditve (npr. lutkovne predstave »Casperl Theater«), kinopredstave itd. — Za obdobje 1943—1945, ko je Ljubljanska pokrajina imela nemško-domobransko upravo, nimamo skoraj nič tovrstnega gradiva v obliki drobnega tiska. Poleg nakaznic za tekstilno blago, perilo, obleke in odeje (1943—1944) imamo še Rupnikovo objavo (1. 10. 1943) o nadaljnji veljavnosti dotodanjih predpisov za racionirano gospodarstvo. — Za izdajo nakaznic za tekstilno blago je bil pristojen Pokrajinski gospodarski svet.

Summary

SLOVENIAN DAY — TO — DAYNESS DURING THE WORLD WAR II AT ITALIAN AND GERMAN PLACARDS

Marjeta Čampa

Nearly 60 placards and leaflets are described.

Italian occupier (1941—1943) informed by placards Slovenian people in the Ljubljana Province about rationed food and obligatory change the Dinar for Lira as well about census. Somehow unusual are the scholarships only for those Slovenian students without Jewish background! — For the next Period of time 1943—1945 at Ljubljana we have just few leaflets and placards.

German placards (1941—1945) at Štajerska (Styria) and Gorenjska (Upper Carniola) deal with many limitations: Clothing and Food Coupons, ordered wages and salaries as well prices, obligatory to register a. s. o. Interesting issues: propaganda for the Savings-bank Raiffeisen, placard about the forests and deer care and State law in 1935 a. s. o.

³ Revija Slovenska mladina (Ljubljana, 1945, št. 2 in 3) je objavila nagradni natečaj »Boj potratu«. Tat po imenu »Potrata« krade ljudem elektriko, vodo in premog; mladi naj bi risali njegov lik. To je nekak dvojnik nemškega Kohlenklau-a v Ljubljanski pokrajini.